

В. Кедровський,

Б. Головний Державний
Інспектор Армії УНР.
(Нью-Йорк)

Погроми на Україні

(уривок з праці „1919 рік“)

Погроми, хтоб їх не робив є таке огидне й жорстоке явище, що йому не може бути ніякого виправдання. Але, як і кожне явище, погроми мають свої причини.

Одною з основних причин погромів на Україні є тяжка спадщина царату, це те, що лишила нам царська Росія зі свого панування на Україні. Вона, щоб панувати над народами Росії, завжди старалася одну національність справляти проти другої, а на Україні такою національністю були жиди, з якими українські народні маси мали свої історичні порухунки. Справедливі ці порухунки, чи ні, це інша справа, але фактом є, що вони були. Ці порухунки тягнулися ще з XVI—XVIII вв., коли земельні власники призначали своїх відпоручників довіреними на козацьких землях. Такими відпоручниками в ті часи дуже часто бували й жиди, або жиди були орандаторами. Між тим саме паньство ставилося з погордою до жидів, як до нижчої раси, а це передавалося також і в народні маси.

От проти тих „підпанків“ звертався страшний народний гнів й над ними переводилася страшна розправа. Не було при тій розправі нікому пощади, не зважаючи на національне походження, хоч серед „підпанків“ траплялися крім жидів і православні Українці.

Тут не було якоїсь расової нетерпимости українського народу до жидів чи релігійної ворожнечі, але була звичайна станова боротьба.

Та пройшли ті часи, прийшла система панщини російського царату. Зайди, а в тім числі й жиди почали більше збиратися в містах та місточках і в інших торговельно-промислових центрах. Український нарід та національні меншини, знайшлися знову в різних соціально-станових та господарських таборах. Українці лишилися в селах хліборобами, а інші зробилися промисловцями, гандлярами й почали творити клясу, яка підтримувала царський лад зі всіми його соціально-економічними нерівностями, які поставили селянина в становище кляси найбільше визискуваної, найбільше зубожілої й фактично цілковито безправної. Це, звичайно, викликало знову певну боротьбу між селом та містом з його торговельно-промисловим елементом. А тому, що в порівнанні до інших національних меншин, жидів на Україні було найбільше, то й огірчення в масах проти них відчувалося більше, як проти інших.

Вся система устрою російської держави, з її поліційною церквою, була направлена на те, щоб зробити для українських народніх мас „своїми людьми“ всіх агентів тієї влади, чи тих які знаходяться на посадах державних, чи тих, що стали підпорою російського панування на українських землях, що ізза своєї „малоросійської шатості“ зрадили свій нарід і почали прислужуватися Москві. А між тим російській владі требаж було вказати на якогось винуватця тяжкого політично-економічного стану українського народу, то царська Росія такими „козлами відпущення“ зробила жидів, ведучи проти них певну систему державного терору й агітації серед обездолених мас. До того ще своєю „чертою оседлості“, межою поза якою не могли поселятися жида з України, Росія штучно обмежила їх розселення та скупчила великі маси жидівства на невеликій частині України й тим створила в уяві мас „жидівське засілля“.

Та не зважаючи на заходи офіційних і добровільних чинників, українські селянські маси не піддавалися погромній агітації.

* * *

Коли прийшла революція 1917 року, то чорносотенні „патріоти“ не зрозуміли відразу її глибини й значіння, а тому сподівалися її задусити знову як революцію 1906 року, потопивши всі „свободи“ в жидівській крові. Тому Центральна Рада з перших - же кроків свого життя стрінулася з цією погромною агітацією й видала протипогромну відозву „До Української Людності“, в якій закликала нарід не піддаватися страшній чорносотенній провокації. Відозва ця зявилася в кінці березня 1917 року.

На Україні, та й у Росії, по революції 1917 року анархія й розклад почали зростати скорим темпом. Почало все більше траплятися ганебних випадків ріжних ексцесів, як пограбовання спіртових складів, крамниць та ріжних державних складів, з метою звичайної поживи.

На Україні перебувало тоді багато дезорганізованих частин російської армії, яка з кожним днем все більше розкладалася та котилася в провалля анархії. Нарешті прийшло до того, що більше чотирьох мільонів здеморалізованої російської солдатески бешкетувало на Україні, а невеликі острівці організованого українського війська були безсильними серед цього розбурханого моря анархії, грабунків та всякого роду безчинства. Адміністративніж апарати або ще не були організовані українською владою, або в більшості знаходилися в руках тимчасового російського уряду.

Оті маси бувшої царської армії, з якими не могло справитися ні тимчасове всеросійське правительство, ні російська демократично-революційна влада, ні відповідальні соціялістично-демократичні верстви російської інтелігенції на Україні, звичайно, не могли бути впорядковані чужою

для них українською владою, чи знайтися під впливом українських політичних та національних діячів. Та й сама українська влада в 1917 році майже весь рік боролася з російською владою Керенського на Україні, а тому вона не мала повної своєї сили й не могла всіма засобами та мірами боротися з анархією. Ця боротьба тимчасового правительства Росії за збереження своєї централістичної влади на Україні була водою на млин анархії на Україні. Вона обезсилювала, фактично й морально підривала авторитет та значіння української влади, а тому утворювала ґрунт для ще більшого поширення анархії на Україні.

* * *

Коли жидівські погроми є огидним і страшним, жорстоким явищем, яке не має жадного виправдання, то треба признати, що також і погром інших національностей та цілих народів мусить таксамо оцінюватися. Тут треба пригадувати й не забувати, що на Україні були не тільки жидівські погроми, але й не в меншій мірі також українські погроми. Українське мирне населення навіть пропорційно своєму числу понесло за часи революції ще більші втрати, ніж жидівське, й українська влада та українські провідники й армія не могли його врятувати від цих погромів, а їм не можна закинути в цьому браку волі, бажання та рішучих заходів.

Перший організований погром в широкому розмірі на Україні перевів російський Другий Гвардейський корпус, який на Поділлі випалив та пограбував сімнадцять українських сіл. До того російська занархівовна армія громила й грабувала різні українські державні склади, грабувала й насилувала масово українське населення по всіх закутках України, а поза Україною в деяких українських колоніях Сибіру, Поволожа й навіть Туркестанського краю, чи наприклад на Кавказі, де на річці Мугані стався погром українських кольтоністів і втікачі від звірств московських мас опинилися на Україні. Пізніше весь час провадився організований погром українського населення на Україні з різними добровольчими арміями та червоною армією. В анархії революційних подій та в боротьбі Україн із її держано-національними ворогами також і українське населення терпіло страшні погроми й нарешті зазнало тяжкий розгром.

Отже, починаючи з часів тимчасового російського правительства російська армія на Україні провадила погром українського населення, а разом з тим і жидівського. Тому, що це сталося на Україні, жида свій погром цілковито зарахували на конто української влади та українського населення.

Анархія на Україні в ті часи, коли українська влада ще лише старалася, переборюючи різні труднощі формаль-

ного й фактичного характеру, взяти владу в свої руки, все поширювалася та зростала. Тому вже 29 вересня 1917 року російське правительство на засіданні під головуванням Коновалова констатувало, що по всій Росії анархія зростає, а на Україні, де масово мешкає жидівське населення, до неї прилучаються жидівські погроми. В протоколі засідання уряду говориться: „Анархія росте. В цілому ряді міст відбулися заворушення й погроми на ґрунті головне продовольчої неупорядкованости. Ці заворушення часто, особливо на півдні, прибирають антижидівський характер. Замітну роль в керуванні заворушеннями в деяких місцях відіграють діячі „Союза Русских Людей“, котрі розповсюджують летючки зі закликом до жидівських погромів та відозви монархічного порядку“...

Оті бувші члени монархічних організацій були мабуть ще в більшій мірі ворогами українства ніж жидівства. Вони також уперто й завзято боролися з українським національним рухом, навіть переодягаючись в червону большевицьку тогу, щоби в комуністичних лавах боротися з ненавистими їм сепаратистами.

А ще раніше відбувся в Петербурзі в кінці червня місяця перший всеросійський зїзд совітів, який занявся справою поширення погромної агітації на всьому терені Росії. Він зприводу цього ухвалив таку постанову:

„1. Віковічне безправство жидів у Росії й антисемітське нацькування проти них, що було одним з головних засобів царизму в його боротьбі за владу, набрало особливо дикого характеру в часі війни, — все це встигло впустити їд ненависти, ворожнечі й недовіря до жидів у широкі народні маси.

„2. Не маючи сили добитися повороту старого ладу в отвертій боротьбі, контр-революція прагне використати ці темні забобони мас, відтягнути їх від дійсних причин кризи, який переживає країна. Контр-революція прагне дати вихід стихійному незадоволенню мас і глухому обуренню в них, у протижидівському напрямку.

„3. Ця протижидівська агітація, що часто маскується радикальними кличами, уявляє собою страшну загрозу й для жидівського народу й для всього революційного руху в краю, бо вона загрожує потопити в братній крові все діло визволення народу й покрити революційний народній рух незмиваємим соромом“...

Це знову чергове свідоцтво компетентного російського революційного органу про дежерела погромної агітації. Нарешті вже в вересні, на передодні большевицького перевороту, Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Совітів ухвалив таку постанову:

„У різних місцевостях Росії натовпи озвірілих, темних, часто затуманених спіртом людей, якими керують й яких

нацьковують темні особи, бувші поліцаї та кримінальні злочинці, громлять, грабують, насилують та вбивають. Цей погромницький рух, що широкою хвилею розлився по Росії, таїть в собі велику небезпеку для всієї справи революції, приводючи до повної анархії й остаточного розкладу держави та до кривавих сутичок, звірячих насильств над мирними й нівчим неповинними мешканцями“...

Як бачимо коріння жидівських погромів знаходяться далеко поза межами українського національного руху. Були часи, коли навіть большевицька влада не могла з ними справитися й на її території відбулися численні жидівські погроми, уряджені не лише темними масами, але й регулярними частинами червоної армії. А комуністичну владу в антисемітизмі, чи в недостатчі твердості при покаранні тих, що їй не коряться не можна запідозрівати.

Отжеж висовуючи обвинувачення проти української влади та українського народу в погромах треба не забувати, що ні влада, ні нарід не змогли оборонити й свого права на власну державу. Вони впали жертвою непереможних для них обставин. Але тут повстає питання, чи бороласяж українська влада та українське свідоме громадянство проти анархії та проти погромів зокрема?

Ось на це питання я хочу дати відповідь в дальших своїх замітках.

* * *

Як ми вже бачили з поданої вище протипогромної відозви Української Центральної Ради їй вже з перших кроків своєї діяльності довелось зайнятися справою погромів та погромної агітації, на Україні. З того часу було видавали відозви і накази не лише Центральна Рада та центральні органи влади, але й місцеві українські представники влади та місцеві організації. Я тут їх не можу подати всіх, бо не маю при собі в архіві й це буде чийсь завданням зібрати всі в цій справі можливі документи та звести їх до купи. Історія жидівських погромів на Україні мусить бути написана не лише одною стороною, жидами, але також і стороною українською.

Як тільки почала ширитися анархія на Україні, а разом з нею й погромницька агітація та окремі протижидівські ексцеси, то ця справа була взята під пильну увагу всіх українських відповідальних чинників. В армії проти анархії та антисемітської пропаганди боролися українські військові організації й представники української влади. Та нажаль ця боротьба ускладнялася тим, що жиди, які знаходилися в російській армії, виступали проти українізації частин армії, самі не йшли в територіяльні українські частини, бойкотуючи їх. Доводиться чути закиди зі сторони жидів, що Українці не допускали їх до українізованих частин. Може

й були такі місцеві прояви, але це зовсім не лежало в політиці та системі українізації армії. Нігде й ніколи жадним наказом чи розпорядженням чи постановою відповідальних українських чинників не було обмежене право жидів, чи яких інших народностей, вступати до українських частин. Лише деякі народности України самі себе відмежували глухою стіною від українських частин та ще крім того ухвалювали різні резолюції та постанови, то як члени загально-російських організацій, то як спеціальних своїх національних, проти українізації армії. Навіть в Центральній Раді, видатніші представники жидівства такі, як Рафес та інші виступили проти „українізації штика“, а тому, звичайно, жидівство не вступало до українізованих частин, а пізніше воно не пішло й до українських частин, які вже остаточно сформувалися після розвалу російської армії.

Перший параграф статуту української народньої армії, який був затверджений Центральною Радою 17 грудня 1917 року говорить:

„1. Кожний громадянин української народньої республіки повинен захищати свій рідний край, життя й добробут його мешканців від нападу ворогів“.

Тут, як бачимо, говориться про „громадян української республіки“, а не про українців лише. Та нажалі такими громадянами себе вважали лише українці, бо жадна народність за винятком окремих випадків, в ті часи в лави українського вояцтва не стала. Зокрема жиди хотіли зорганізувати свої національні військові частини, або в крайньому разі хоч бойові дружини. Зі сторони української влади вони стрінули були в цьому повну піддержку, але знайшлися серед самих жидів противники цього проєкту, чому справа затягнулася так довго, поки на Україну перший раз прийшли червоні орди й поклали кінець всяким проєктам.

Вже починаючи з липня місяця, коли анархія все більше розливалася в бувшій Росії й на Україні, все частіше та частіше доводилося виражати українські частини для припинення різних ексцесів та погромів. Деякі частини, як наприклад на Чернігівщині курінь Тараса Шевченка, прекрасна бойова частина, загинув в частих перекидках та маршах з одного місця до другого для боротьби з анархією та погромами. Думаю, що в архівах Військового Генерального Комітету, а потім Військового Міністерства, коли вони ще десь зберіглися можна знайти в цій справі багато матеріалів, з яких видно ті заходи, що робила військова влада, бо фактично тоді вона одинока ще мала в своїх руках організовану силу таку-сяку, що боротися з анархією та погромами на Україні. Не покладаючись особливо на свою пам'ять, я тут наведу лише деякі факти, відомости про котрі зберіглися поміж моїми паперами.

На запит у Центральній Раді 28 листопада 1917 року про погроми, тодішній Генеральний військовий секретар Петлюра, дав такі пояснення:

„Погроми припадають на прифронтову смугу, де надзвичайно багато російських запасових військ. Вони часто роблять погроми. В загіллі їх (російських військ В. К.) так багато, що вони навіть не відповідають вимогам фронту. Розгрукка фронту від зайвих військових частин стрічала багато перепон бюрократичного порядку. (Зі сторони Російської влади В. К.) Але ця реформа скоро буде виконана: скоро військовий секретаріат також буде мати досить військової сили, при допомозі якої можна буде боротися з анархією“.

Взагалі вже тоді, коли точилися тяжкі бої з большевиками на півночі України, в нас не вистарчало військ для піддержки внутрішнього порядку, взагалі для служби в залогах, для охорони державного майна, ріжних складів і т. п., а тому все тяжче ставало боротися військом проти жидівських погромів та інших ексцесів. Навіть ще до наступу большевиків на Україну в нас не вистарчало своїх національних частин, щоби поставити їх в певній кількості залогами в ріжних місцях та для охорони залізниць, мостів і т. п. Чим далі тим більше анархія розросталася, наступ большевиків все більше вимагав свіжих сил, а їх не було звідки взяти на найпекучіші потреби.

В ті часи, коли ми робили судорожні зусилля взагалі збільшити й реорганізувати свою армію, українська влада була позбавлена можливости дати відповідну охорону мирному населенню, бо для цього треба було би вжити цілу нашу армію, яка мала сотки інших завдань. Тому, відповідаючи в Центральній Раді фракції сіоністів 19 грудня 1917 року, тодішній голова Генерального Секретаряту В. Винниченко говорив:

„Секретаріат зовсім не байдуже ставиться до погромів, але не скрізь можна їм вчасно запобігти, бо через большевицький заколот доводиться забирати найкраще військо з місць і посилати його на українсько-румунський фронт для оборони всієї України. Генеральний Секретаріат дбає, щоби запобігти загальному погрому, котрий може статися, коли на Україну прийдуть большевики. Всеж він і тепер виділяє військові частини для припинення погромів, як тільки може“.

Та властиво події 1917 року були лише пригравкою до тої страшної анархії, яка охопила Україну з приходом большевиків на неї в 1918 році та до тих страшних погромів, які кривавою хвилею прокотилися по всій Україні в 1919 році, коли громили не лише жидівське, але й українське населення України. Тепер я перейду тут до властивої теми цих спогадів, про боротьбу українського правительства та

організованої його влади з погромами на терені, який знаходився під зарядом уряду УНР в 1919 році.

* * *

Серію нових погромів почала в 1918 року червона московська армія, яка відходячи перед українськими та німецькими військами, громила по своєму путі жидівські містечка та жидівські райони в різних містах. В багатьох отих випадках большевицьке командування знало винувників погромів, але дивилося на них крізь пальці й не боролось з тим, щоби припинити погромні ексцеси, бо очевидно не вважало себе в силі це зробити в часи майже панічного відступу червоної армії з України. Особливо жорстокі погроми були в Новгород-Сіверську та в Глухові, де червоноармейці грабили, громили та вбивали не лише Жидів, але ще в більшій мірі Українців.

Взагалі тут треба мати на увазі, що несправедливо й необережно виділяти зі загальної анархії та страшних жорстоких ексцесів лише жидівські погроми. Їх треба розглядати в звязку зі загальною анархією та розкладом життя на Україні. Тоді стане ясним, що жидівські погроми, по мимо специфічного спадку з часів старої Росії, мали своє джерело також у тій анархії. Поруч з жидівськими погроми на Україні треба поставити також і українські погроми, переведені московськими червоноармейськими та добровольчими військами.

Крім того само поведження жидівських мас було негативне до українського руху. Жидівство в своїй масі бойкотувало український рух, бойкотувало українське військо, а натомість можна було стрінути багато жидів в лавах червоногвардійців та на становищах комісарів. Це все треба зрозуміти, коли говорити про погроми на Україні.

* * *

По Центральній Раді, в 1918 році, коли відбувалися погроми на Україні, то вони переводилися вже явно контрреволюційними російськими бандами, що в часи гетьманського урядування розповсюднилися по Україні в вигляді карних загонів, які катували й грабували українське селянство, попутно вряджуючи жидівські погроми. Ці погромні елементи російського чорносотенства, або ті, що попали під його вплив, також громили українські національні, партійні, громадські та культурні організації. Вони вбивали окремих українських діячів, масами арештовували й переслідували українське селянство та робітництво. Від них однаково терпіло українство й жидівство. Отже коли говорити про жидівські погроми в часи гетьманщини, то треба поруч з ними поставити й українські погроми та повний розгром українського національного життя в ті часи. Ці ото власне московські громили виселявали цілі україн-

ські села. Перед цими знущаннями їх над Українцями блідніють їх жидівські погроми, а тому годі ставити цей період погромів цілком на conto українського національного руху.

Пізніше, в часи Директорії, після повалення гетманату, коли на Україні була номінальна українська національна влада, вона не мала сили вгамувати море загальної анархії, в якій зрештою загинула сама й в якій загинула українська державність.

Обуритися на жидів українським масам, які з великим завзяттям та люттю боролися проти большевиків, що далися в знаки всьому українському народові, було легко, коли до всіх вище згаданих причин додати те, що пише І. Чериковер у своїй протиукраїнській, наскрізь тенденційній книжці: „Антисемітизм і погроми на Україні“. Ця книжка, може принести більше зла, ніж користи жидівству, діставшись у руки людей, які не можуть критично дивитися на різні факти, щоби зрозуміти їх причини й знайти правильне рішення для свого поступування, не піддаючись своєму чуттю.

У цій книжці на сторінці 110 він говорить так: „Разлів большевізма захватіл українське населення, — захватіл он также і єврейське населення. Города і містечка України, где євреї составляли значительную часть, а местами громадное большинство, являлись главным опорным пунктом большевиков. Больше всего выделяли відних большевиків євреї в столиці України — Києві (Чудновській - комісар города, Крайцберг - комісар фінансов, Райхштайн - комісар преси, Шапіро - комісар при армії, Кулік і другіє) і в таких городах как Одеса, Єкатеринослав“.

До цього ще треба додати, що разом з Муравьовим, большевицьким командантом армії, що наступала на Київ і розстрілювали тисячами українську інтелігенцію та селянство, був комісар жид - студент Рошаль.

Мої спостереження над погромами ще з часів російської влади, а потім боротьба з ними в часи української влади, чи то на становищі заступника голови Всеукраїнського Військового Генерального Комітету, чи товариша військового міністра в часи Центральної влади, чи голови Губерніяльної Управи Союзу Просвіт Херсонщини в часи гетьманщини в 1918 році, дають мені право категорично заявляти, що в українських народніх, особливо селянських масах не було такого ворожого відношення до жидів, яке могло б їх повести на погроми.

Правительство й * командування пляново викорінювали погромницько-анархічний елемент, який висмикуючись зпід догляду, ще пробував уряджувати протижидівські та інші анархічні виступи, а особливо старався добратися до цукроварень та до державних склепів, щоби поживитися

там. Брак адміністративно-поліційного апарату та воєнно-поліційного не дозволяв запобігти в усіх випадках різним анархічним ексцесам, але поволі вони все зменшувалися й вже коли реорганізована армія УНР перейшла на Поділля в початку червня місяця, то погромні ексцеси на її терені майже припинилися.

Правительству УНР. з матеріального боку коштували погроми дорого. Так наприклад з розпорядження міністра жидівських справ видано на допомогу потерпівшим при прощуровському погромі 150.000 рублів (23 березня 1919 року), а потім 1,000.000 рублів (9 квітня 1919 року). Це складало 46.000 золотих рублів, а потім 12 квітня видано ще 1,000.000 карбованців міністру жидівських справ взагалі для потерпівших від погромів жидів. Отже на протязі кількох тижнів урядови УНР. довелося видати 86.000 золотих рублів, у тойже час, коли фінансовий стан державної каси був таким критичним, що вже не було защо утримувати армію та державні інституції.

Щоби покінчити з державною допомогою потерпівшим від погромів, яка була видана з розпорядження міністра жидівських справ, мушу тут подати, такі, відомі мені видачі: 30 червня видано 5,730.000 карбованців (114.000 золотих рублів) і 29 жовтня 1919 року 20,000.000 гривень (100.000 золотих рублів). Довелося видадати це в ті часи, коли українська армія вмирала на полях бою голою й босою, без медикаментів і харчів та без бойових припасів, коли вибухали окремі конфлікти в армії та уряді ізза браку коштів.

Не можна розглядати всі накази, відозви й боротьбу командування армії та уряду УНР. з погромами, як лише тактичний хід, як лише лицемірство, як роблять деякі засадничі вороги українського національного руху та української державности, або особисті вороги кого небудь з репрезентантів влади УНР., як наприклад невгамований своєю амбіцією В. Винниченко в своєму пашквілі на український визвольний рух — „Відродження Нації“. Керівники українського національного руху не мали тоді сили справитися з тими завданнями, які спали на їх плечі, а тому й самі впали жертвою непереможних для них обставин.

Державна Інспектура мала основним своїм завданням боротьбу з погромами і всіми силами виконувала ці завдання. Кожний інспектор обов'язаний був у своїх тижневих звітах неодмінно давати відомости про антижидівські настрої та агітацію не лише в його частинах, але й в тих районах, де частини переходили, або перебували. Обов'язком інспекторів було боротися всіма засобами проти погромної агітації. Я особливо вимагав від інспекторів особливої рішучості в боротьбі з погромним елементом, покладаючи за це особисту відвічальність на інспекторів.

Так саме на зїзді жидівських партій в Кам'янці Подільському я виступав зі закликом до жидівських діячів допомагати праці інспектури в боротьбі з погромами. Просив, що де починалася погромна агітація, негайно повідомляти про це найближчого державного інспектора, або безпосередньо головну інспектуру чи міністерство жидівських справ, з яким інспектура працювала в сталому й тісному контакті. Отже всіми шляхами інспектура, як агентура правительства шукала засобів, щоби остаточно припинити не лише погроми, але й саму погромну агітацію. Правительство й правительственні партії та свідоме українське громадянство робили всі можливі заходи, щоби знайти порозуміння з ширшими колами жидів, та викликати симпатії серед українського населення й війська до жидів, щоби цим вибити ґрунт зпід ніг ріжних погромницьких елементів.

У всіх повідомленнях, наказах та розпорядженнях правительства й командної влади завжди старанно обходилося все те, що моглоб викликати антижидівський настрій у війську та серед населення. Владою старанно ховалися такі факти, що українські частини захоплювали в полон підчас боїв з большевиками цілі жидівські спеціальні відділи, як було в боях під Баром, коли був захоплений жидівський відділ з посвідками комуністичного Бунду проскурівського району, які знайшлися в кожного вояка. В додаток до офіційного повідомлення та наказів правительства й командування й преса та служба урядової пропаганди робили все, щоби викликати симпатії серед українських мас до жидівства.

Була мета таким способом переломити настрої українських народних мас у користь жидівства. В українській армії за невеликими винятками жидів не було й вони рішучо ухилялися від мобілізації; в адміністративних апаратах, крім жидівського міністерства, їх також не було, хіба за виключенням двох-трьох партійно-громадських діячів. На поклик жидівських партій та жидівських організацій, щоби жидівство кооперувало в роботі з українцями та з урядом УНР, воно в більшій своїй масі зовсім не відгукнулося.

Уряд і командування армії використовували кожную нагоду, щоби зліквідувати погромницько-грабівницькі банди ріжних гатунків, але для цього треба було не лише нагоди, але й відповідних сил та відповідно організованих апаратів, які в тих часах кожноденної зміни не лише політичної та бойової ситуації, але й територіяльної не можна було створити.

Як трудно підтримувати порядок в армії, я наведу тут те, що говорить американський генерал Гарто про те, як він підтримував порядок між американськими військами, коли був начальником парижського району. Ось його слова: „Мені кажуть, що я був найбільше ненависним

офіцером в американській армії, бо я був начальником воєнної поліції в Парижі, саме перед миром і по нім. Мені закидають, що я був занадто точний, а я не думав, щоби я був досить точний. Ви не можете тримати жовнірів, які тільки що скінчили війну, щоби вони не наробили бешкету, коли ви не будете суворим.

„В той час, коли я був командантом парижського району, я мав 27.000 жовнірів між якими мусів підтримувати дисципліну, в Парижі. Для цієї роботи я мав 2.700 членів воєнної поліції, або одного на кожних десять жорнірів. Ми зліквідували п'ять дуже поважних банд, а між ними й одну банду дезертирів, банду, що крала автомобілі; банду, котра грабувала залізнодорожні вагони постачання та кілька маловажних злодіїв й шахраїв. Всі ці банди були добре організовані й поки ми вичистили все, ми звільнили сорок офіцерів та посадили до в'язниці 368 жовнірів, або послали їх до дому“ (Ді Нью-Йорк Сон, липень 8, 1930 р.).

Це є компетентна заява як важко боротися зі злочинами в армії навіть у таких обставинах, які були в Парижі, де прекрасно функціонувала французька цивільна та військова адміністрація зі всіма її апаратами. Ми на Україні в 1919 році в найліпші часи ледве чи мали всього 270 воєнних жандармів, які мали своїм обов'язком не лише боротися з військовими бандами, але й з цивільними. Отсе може бути відповіддю на те, чому правительство УНР та воєнне командування не могло запобігти погромницьким явищам, грабіжам та іншій анархії, яка панувала часами на терені УНР.

Українська національна честь та честь нашої армії вимагають, щоби в майбутньому на українських землях погромів, цього огидного явища, не повторювалося. Та самоукраїнство не в стані зрештою побороти цього явища, проте треба отверто сказати, коли ліпша і свідоміша частина жидівства не прийде до нього з допомогою коли жидівство зі своєї сторони не постарается усунути все те, що проковує темні елементи на виступи проти жидів та дає „фактичний“, „наочний“ матеріал для пропаганди проти жидів.

О. Ольжич

* * *

Бє три години на міській вежі
Вказівка зачеркнула повне коло.
Година вмерла. Але ти скажи:
Не прокляну кінцевости ніколи.

Погасне день і спопеліє ніч.
І охолоне повногруде літо.